

Joel Samuelsson, **Svensk avtalsrätt: Fullmaktsläran**, Iustus förlag 2023, 222 s.

1. Bakgrund

För denna tidskrifts läsarkrets är det en stor händelse när det kommer en ny, väl genomarbetad bok om den allmänna avtalsrättens grundläggande läror. Det blir en vitalisering av den rättsvetenskapliga diskussionen (där också många praktiker och domare deltar). Det hålls seminarier om den nya boken, skrivs recensioner och artiklar och formuleras nya svar på gamla tentafrågor. Den allmänna avtalsrätten angår oss alla, oavsett i vilken del av rättssystemet vi har vår huvudsakliga hemvist. Den här gången handlar det om fullmakt. Det vet man ju vad det är, ungefär ... Men, men, nu får man anledning att fräscha upp sina gamla kunskaper och tänka till på nytt tack vare uppsalaprofessorn Joel Samuelsson, som kommit ut med en bok om fullmaktsläran.

Joel Samuelsson är en mycket kunnig, djuptänkande och intressant författare. Han har stort inflytande på den svenska rätten genom att han är lärare i just avtalsrätt för de duktiga juriststudenter som läser i Uppsala. Vad Joel Samuelsson säger om innehållet i avtalsrätten kan därmed komma att sätta sin prägel på det svenska juristsamhället under lång tid framöver. Han har funderat mycket på fullmaktsläran och har uppfattningen att ”[I] undervisningen i avtalsrätt är fullmaktsläran en svår punkt” (citat från s. 67).

Samuelsson kallar sin bok för en lärobok. Den har enligt förordet kommit till som ett resultat av undervisningen på den fördjupningskurs han ledde under pandemivåren 2020. Den översikt han började skriva då har svällt ut till denna bok, som handlar om relationen mellan fullmaktslära och rättshandlingslära. Den är i högsta grad också ett vetenskapligt arbete. Den verkar ha ”triggats” igång av den senaste rättspraxisen om fullmakt, närmare bestämt fallen NJA 2014 s. 684 ”Divisionschefen” och NJA 2021 s. 1017 ”Låneavtalet med Svea Ekonomi”, dvs. de rättsfall som tillsammans med NJA 2013 s. 659 ”Reseföretagsrepresentanten” skapat det som kommit att kallas tillitsfullmakt.¹

¹ Detta framkommer redan på s. 11, där författaren talar om att när det gäller fullmaktsläran, tävlar idag flera förklaringsmodeller mot varandra och att en förklaring som särskilt ”pockar på uppmärksamhet är den som Högsta domstolen (HD) introducerade i NJA 2014 s. 684 ... och byggde vidare på i NJA 2021 s. 1017 ...” och på s. 12 avfärdar han den nyintroducerade formen av fullmakt när han hävdar att ”den distinktion mellan ’viljeförklaringsgrundad fullmakt’ och ’tillitsfullmakt’, som HD velat etablera, är instabil. Vid närmare inspektion kollapsar den fullständigt”. Redan här får man som läsare en antydning om författarens föreställning om rätten som ett uppbyggt sammanhängande system, ett bygge som kan kollapsa, om det utsätts för en ”påbyggnad” som inte hör dit.

Samuelsson säger själv att han skriver ”dogmatiskt” om fullmaktsläran (s. 9). Med ett rättsdogmatiskt perspektiv brukar man mena ett inifrån-perspektiv, eller med andra ord att rättens innehåll tolkas och förklaras utifrån rättstillämparens/domarens perspektiv.² Arbetet går ut på att analysera, systematisera och tolka gällande rätt.³ Ett rättsdogmatiskt arbete gör anspråk på att ge auktoritativa/normativa svar om rättens innehåll, eftersom utsagorna grundas på auktoritativa källor och endast på sådana källor.⁴

Samuelsson intar i många avseenden ståndpunkter som inte harmonierar med de gängse. Hans bok stimulerar till diskussion. Enligt de vanligaste svenska läroböckerna och ”doktrinen” är till exempel ställningsfullmakten att se som en självständig fullmakt⁵ och tillitsfullmakten klassificeras som något nytt.⁶

² ”Ett erkänt rättsdogmatiskt mål är att framställa rättsordningen som ett koherent nätverk av huvudregler och undantag. Rättsdogmatiken använder sig då av vissa traditionella medel, t.ex. argumentation *per analogiam*, *e contrario* och *a fortiori* och analys av lagens ändamål men även mer moderna arbetsmetoder, som rättsekonomi, har sin plats i systemet ... Rättsdogmatiken använder sig i hög grad av analys och systematik av juridiska begrepp. Argumentationen och begreppsanalysen inspirerar och stöder varandra ... Rättsdogmatiken innefattar ... värderande ståndpunkter.” Citat från Peczenik, Aleksander, Juridikens allmänna läror, SvJT 2005, s. 249 f.

³ Vad som utgör ett ”dogmatiskt” skrivsätt förtjänar ytterligare förtydligande. I sin klassiska bok *Metodproblem i rättsvetenskapen* (2001) skriver Hellner t.ex. att ”... rättsvetenskap är något mycket vidare än vad rättsdogmatiken anger” (s. 27) och strax därefter (s. 29): ”Som en sammanfattande term för rättsdogmatik och för rättsvetenskap i den vidare bemärkelsen, särskilt den som analyserar rätten kritiskt, eller som medvetet går över till hur rätten bör vara, begagnar jag termen ’traditionell rättsvetenskap’”. Trots att Samuelsson kallar sin bok en lärobok, menar jag att den också uppfyller vetenskapliga krav och utgör – med den betydelse som Hellner lägger i beteckningen ”rättsdogmatik” – ett fint exempel på ”traditionell rättsvetenskap”. Traditionell rättsvetenskap bedrivs (fortfarande med Hellners ord) ”huvudsakligen av personer med akademisk juridisk utbildning och vanligen med någon ambition att tjäna den juridiska verksamheten” (s. 29). Arbetet kan t.ex. gå ut på att åstadkomma en lärobok (mitt tillägg). Och som bl.a. Kaarlo Tuori påpekat: ”Rättsvetenskapen, särskilt rättsdogmatiken, påverkar omedelbart med sina egna forskningsresultat — såsom rättsdogmatikens tolknings- och systematiseringsståndpunkter — sitt forskningsobjekts utveckling.” Citat från *Rättsvetenskapen och lagstiftningsarbetet*, SvJT 2002 s. 330.

⁴ Så här uttrycker Samuelsson själv sitt *credo*: ”... det enda som egentligen betyder något i juridiken är hur källorna ska läsas. Vad som *påstås* om rättens innehåll, till exempel i läroböcker, är en annan sak ... Hur ska då källorna läsas? Så här! (Se denna bok).” Och sedan med det friskrivande tillägget i betonande kursivstil: ”*Men jag vill inte att man tar mig på orden*” (s. 10).

⁵ Se t.ex. Adlercreutz, Axel–Gorton, Lars–Lindell–Frantz, Eva, *Avtalsrätt I* (2016), s. 209 och Dotevall, Rolf, *Fullmakt och immateriella tjänster* (2013), s. 47. Enligt Karlgren är den behörighet som följer av ställningsfullmakten av ”fullmaktsnatur”, se Karlgrens anmälan av Grönfors, *Ställningsfullmakt och bulvanskap*, SvJT 1962 s. 257 (ref. till s. 262).

⁶ Se t.ex. Ramberg, Jan–Ramberg, Christina, *Allmän avtalsrätt*, 12 uppl. 2022, s. 67, där författarna säger: ”Prejudikatens om tillitsfullmakt har medfört att fokus har flyttats från huvudmannens vilja till tredje mans tillit. Bestämmelserna i 2 kap. avtalslagen om fullmakt grundad på uppdragsavtalet samt lag och sedvänja har härigenom minskat i praktisk betydelse.” Se också Wännström Olle, *En fullmaktslära i förändring – reflektioner kring NJA 2014 s. 684*, SvJT 2019 s. 8. Justitieråden Johnny Herre och Svante O. Johansson har förklarat tillitsfullmaktens speci-

Samuelsson argumenterar för att ställningsfullmakten inte ska karakteriseras som en självständig fullmakt, ja, inte som en fullmakt överhuvudtaget,⁷ och för att tillitsfullmakten inte är något nytt utan en ”fullmakt redan enligt allmänna principer” (s. 203).

Det ska genast sägas att det inte handlar om en nybörjarlärobok om fullmakt. Den kräver en hel del av läsaren och det är bra att ha en förförståelse av avtalsrätt, särskilt fullmaktslära, så att man kan följa med i argumentationen vid läsningen. Det är inte heller en traditionell lärobok som först klargör vad som (enligt en tämligen samstämmig uppfattning inom professionen) utgör gällande rätt och som därifrån tar läsaren vidare till författarens egen argumentation om hur rätten ”egentligen” borde förstås och beskrivas, utan den kräver att läsaren redan kan en hel del fullmaktsrätt. Det gäller exempelvis i fråga om hur rättsfallen presenteras. Där får man som läsare sällan en (objektiv) beskrivning av vad fallet gäller och vad HD faktiskt sagt. Ofta börjar författaren – innan läsaren fått en redogörelse för rättsfallets innehåll – i stället presentera egen argumentation och kritik som en del av själva rättsfallsreferatet.⁸

ella karaktär på följande sätt: ”Genom de två rättsfallen NJA 2013 s. 659 och NJA 2014 s. 684 har HD övergivit dessa traditionella benämningar (toleransfullmakt och kombinationsfullmakt, mitt tillägg) och skapat två huvudtyper av fullmakter; sådana som är grundade på huvudmannens vilja och sådana som är grundade på den tredje mannens (eller mellanmannens) befogade tillit, s.k. tillitsfullmakt. Dessa huvudtyper åtskiljs efter rekvisit som inte sammanfaller med den vanliga uppdelningen i ställningsfullmakt, toleransfullmakt och kombinationsfullmakt. Den nya tillitsfullmakten synes i princip konsumera de tidigare varianterna med tolerans- och kombinationsfullmakt ... Genom rättsfallet (NJA 2014 s. 684, mitt tillägg) har HD lagt fast att det finns en fullmaktstyp bortom huvudmannens vilja.” Se Svensk rättspraxis: Avtals- och obligationsrätt 2005–2019 Om förmögenhetsrättsliga förpliktelsers uppkomst, innehåll och avveckling, SvJT 2020, s. 821, citat från s. 835 och 837. Det finns mycket skrivet om tillitsfullmakten (se t.ex. Svensson, Ola, Viljeförklaring och tillitsfullmakt, JT 2015–16 s. 330 ff., Lundberg, Konrad, Ytterligare om tillitsfullmakter, JT 2015–16 s. 735 ff., Adlercreutz, Axel–Gorton, Lars–Lindell–Frantz, Eva, Avtalsrätt I (2016), s. 231 ff., Wännström, Olle, En fullmaktslära i förändring – reflektioner kring NJA 2014 s. 684, SvJT 2019 s. 8, Håstad, Torgny, Befogad och obefogad tillit i fullmaktsläran, SvJT 2020 s. 323, Lindskog, Stefan, Tillitsfullmakten – en replik, SvJT 2020 s. 785 och Unnersjö, Alexander, Kriterierna för tillitsfullmakt. Låneavtalet med Svea Ekonomi NJA 2021 s. 1017, JT 2022–23 s. 130), men jag nöjer mig med de här gjorda referenserna.

⁷ S. 101, 122 och s. 124. Samuelsson fäster sig vid formuleringen i 10 § 2 st. AvtL att ställningsfullmakten formuleras som att den som innehar den aktuella ställningen ska ”anses ... hava fullmakt”. Karlgren fäster inte någon betydelse vid detta: ”... varför avtalslagen blott säger, att en ställningsfullmäktig skall »anses» ha fullmakt, och icke direkt dekreterar att han *har* fullmakt. Är detta värt att grubbla över? Lagstiftaren har förmodligen fäst sig vid att i allt fall en typisk fullmaktsförklaring här saknas.” Karlgren a.a., se not 6, s. 267.

⁸ Rättsfallsreferaten presenteras med indragen text och NJA-nummer, vilket ger intryck av att rättsfallspresentationen görs för sig och att argumentationen skulle följa därefter i brödtexten. Den läsare som vill bilda sig en egen uppfattning om hur rättsfallet ska förstås, måste antingen känna till rättsfallen i förväg (!) eller ha tid och ork och tillfälle att läsa in rättsfallen i originalversion parallellt med läsningen av boken.

2. Samuelssons grundsyn – dikotomin mellan systemsyn och ändamålssyn

Författarens huvudfråga är ”Hur är fullmaktsläran enligt gällande svensk rätt egentligen beskaffad?” (s. 13). Observera ordet ”egentligen”. ”Wie es eigentlich gewesen...” kommer från historieforskningen, där det genom studiet av olika källor som speglar ”verkligheten”, t.ex. memoarer, dagböcker, brev, o. likn., gäller att skildra faktiska historiska skeenden. Hur det ”egentligen” ligger till med fullmaktsläran kan inte ”egentligen” fastställas. Här handlar det i stället om mer eller mindre övertygande argumentation. När Samuelsson vill tala om hur fullmaktslära ”egentligen” ska förstås har detta – om jag förstår honom rätt – sin grund i hans föreställning om att motiven till avtalslagens fullmactsregler bara kan – och får – läsas på ett sätt. Han talar om hur de *ska* läsas. Här kan man invända att detta väl också måste vara en fråga om *kommunikation*, dvs. det avgörande blir hur innehållet i texten med fog uppfattas av mottagaren dvs. läsaren. Motiven till avtalslagen kan uppfattas – och har uppfattats – på olika sätt av olika (högt kvalificerade) läsare. Ingen kan vara säker på – utan här får var och en bilda sig sin egen övertygelse – det rätta i att ge över hundra år gamla ord och uttryck, som refererar till den verklighet rörande avtal som då rådde, samma innebörd idag som de hade den gången då de kom till.

Samuelsson är kritisk till hur fullmaktsläran presenteras i doktrinen. I den rättsvetenskapliga diskussionen har enligt Samuelsson de grundläggande strukturerna visats ett uttalat ointresse; grunderna, principerna, begreppen – det teoretiska fundamentet för fullmaktsläran – har betraktats som tomta abstraktioner, som dogmatiska påbyggnader på den modell som kommer till uttryck i avtalslagen (s. 15). ”Vad gäller rättsvetenskapen: Den beskriver rättsläget, men beskrivningarna har ingen giltighet om de inte är rättvisande ...” (s. 18) och han är också kritisk till hur HD analyserat och formulerat sig i senaste rättspraxis (särskilt NJA 2014 s. 684 och NJA 2021 s. 1017, dvs. i de senaste fallen om tillitsfullmakt).⁹

Man läser hans bok med intresse och eftertanke och jag kommer på mig själv med att undra: Vad är egentligen en *lära*?¹⁰ Är det den dominerande eller den

⁹ ”Avgörandet i NJA 2014 s. 684 är också det antagligen mest kritiserade i modern svensk avtalsrättslig debatt”, (citatt från s. 199).

¹⁰ Jag har i denna korta recension inte haft möjlighet att göra någon djupdykning i begreppet ”lära”, men jag noterar att Samuelsson gärna talar om ”lära”, t.ex. rättsbehandlingsläran (kap. 2). Darwins utvecklingslära (se Samuelsson i JT 2016–17, s. 644, not 9), är väl ett etablerat sätt att beteckna Darwins tankegod (uttryckt i hans texter). Savignys viljeförklaringslära har väl alla hört talas om, men brukar den kallas för en ”lära”? (se Samuelsson, Joel, Tolkning och utfyllning. Undersökningar kring ett förmögenhetsrättsteoretiskt tema, 2008, akad. avh. s. 433, not 1238). I så fall i betydelsen ”teori”, men är lära och teori samma sak? ”Lära” kan nog betyda allt möjligt. I NJA 2018 s. 591, ”Cross-checking”, p. 10, som visserligen är ett straffrättsligt fall men ändå av relevans här, utvecklade HD vad som nu för tiden kan menas med begreppet

enda ”rätta” versionen av ett visst tankegods? Blir tankegodset mera auktoritativt genom att de uttryckta tankarna förs samman under beteckningen *lära*? Är en *lära* någonting som talar om vad som *egentligen* (i någon slags definitiv mening) gäller? Eller vad som för tillfället gäller tills någon annan kommer upp med en bättre/mer övertygande *lära*? Någonting har det att göra med hur man systematiserar rätten.¹¹

Funderingarna kring begreppet *lära* leder vidare till frågan om det är bra/rätt/lämpligt att boken kallas *Fullmaktsläran* i bestämd form singular. Vore kanske en bättre titel *En fullmaktslära* (bland andra)? Boken aktualiserar nämligen den eviga frågan om huruvida rättens innehåll ska ses och förklaras utifrån ett mera teoretiskt/systematiskt eller utifrån ett mera praktiskt/ändamålsinriktat perspektiv.¹²

”lära”, här läran om social adekvans: ”Att en gärning är socialadekvat kan sägas innebära att den är tillåten trots att detta inte låter sig förklaras med hänvisning till vedertagna tolkningsmetoder eller skrivna undantagsregler. Det rör sig om en grupp av i lag oreglerade undantagsfall. Social adekvans är i den meningen snarare en beteckning på en slutsats – att gärningen är tillåten – än ett skäl för denna slutsats. De olika undantagsfallen har dock så mycket gemensamt att det finns anledning att tala om *en lära om social adekvans* (min kursivering). Gemensamt för dem är att det, på ett eller annat sätt, finns ett samhälleligt intresse av att gärningen ska vara tillåten.” Motsvarande fenomen – att sammanföra en grupp av i lag oreglerade undantagsfall till en ”lära” – finns i förmögenhetsrätten i form av t.ex. förutsättningsläran.

¹¹ Det finns många olika beskrivningar av hur man gör (ska göra) när man arbetar rättsvetenskapligt/rättsdogmatiskt och de kanske också ger svaret på hur man finner en ”lära”. Peczenik beskriver det så här: ”[Rätten] systematiseras ... under övergripande principer. Forskning på olika abstraktionsnivåer måste bilda en koherent helhet ... det måste vara möjligt att finna intellektuella bryggor mellan en lägre och en högre abstraktionsnivå. Rättsdogmatiken innefattar juridikens allmänna läror. Låt mig först nämna två exempel av sådana läror, relaterade till varandra, nämligen lärorna om *culpa* och adekvat orsakssammanhang i skadeståndsrätt.” Citat från Peczenik, Aleksander, *Juridikens allmänna läror*, SvJT 2005, s. 249 (citat från s. 251). Men Peczenik framhåller också det även finns ”generell rättsdogmatik som bildar en disciplin för sig” och som traditionellt omfattar rättskällevärdet och den juridiska argumentationsläran (min kursivering), *ibid.* Peczenik slår i artikeln ett slag för vad han kallar den ”deskriptivnormativa rättsdogmatiken”, se s. 259 ff.

¹² Jag vill redan här bekänna att mina rättshistoriska och rättsfilosofiska kunskaper inte är så djupa som de borde vara för att påstå att denna fråga är ”evig”. Jag lutar på andra. I Franz Wieackers klassiska *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung*, vars andra upplaga utkom 1967 (den första utkom 1952) och som jag här citerar ur dess engelska version, *A History of Private Law in Europe* (den engelska översättningen är från 1995) får man exempelvis redan i fotnot 9 (s. 6) en referens till H. Kantorowicz, (referens borttagen) som 1914 försökte klassificera ”the different intellectual types of response in the history of European legal science” och man får veta att ”[h]is poles were formalism and finalism, the former being conservative, passive-receptive, and theoretical, the latter progressive, active-productive and practical. Within formalism he distinguished the scholastic, the humanistic, and the romantic-historical approaches, within finalism scholastic and methodological variants, among others.”

Ska rätten – genom rättskällorna – förstås utifrån idén om rätten som framför allt ett sammanhållet, motsägelsefritt *system*,¹³ där begreppen, principerna, det historiska arvet och rättskulturen utgör de viktigaste byggstenarna och kittet för att hålla ihop systemet och för hur rätten ska förstås, förklaras och utvecklas, eller ska utgångspunkten snarare tas i rättens ändamål,¹⁴ där frågan om hur rätten fungerar i praktiken är i fokus för bestämningen – utifrån rättskällorna – av rättens innehåll och utveckling.¹⁵ Om vi tar fullmaktsrätten som exempel, arbetar den förstnämnda kategorin med fullmakten utifrån allmänna principer¹⁶

¹³ Systematikens betydelse beskrevs av Savigny så här: ”Jag anser att det väsentliga i den systematiska metoden är att man upptäcker och beskriver det inre sammanhang eller släktskap, varigenom enskilda rättsbegrepp och rättsregler binds samman i en större enhet. Sådana samband är ofta dolda och vår insikt berikas genom att de upptäcks”. Citat från Savigny, *System des heutigen römischen Rechts*, Band 1, Berlin 1840, s. XXXVI, hämtat från Peczeniks artikel vid not 24, se ovan not 11.

¹⁴ När man tar fasta på ”ändamålet” ska ”[ä]ndamålsenligheten ... prövas mot ett antal kriterier, såsom systemförenlighet, påräknelighet och funktionalitet”, se Lindskog, Stefan, Tillitsfullmakten – en replik, SvJT 2020, s. 785, citat från s. 796.

¹⁵ Samuelsson är en viktig aktör i det rättsvetenskapliga samtalet i Sverige och har sedan länge deltagit i diskussionen om betydelsen av dessa olika sätt att se på rätten (ibland kallad ”substantialismen” mot ”funktionalismen”), se t.ex. Samuelsson, Joel, Om harmoniseringen av den europeiska privaträtten och funktionalismens funktionalitet, *Europarättslig tidskrift* 2009, s. 63. Artikelns skrevs i en tid när det europeiska projektet för att åstadkomma en gemensam, harmoniserad europeisk civillag (DCFR och CESL, artikeln handlar framför allt om DCFR) pågick som bäst för cirka femton år sedan. Med hjälp av vad han själv kallar ”grova generaliseringar” (jag skulle vilja tillägga: ironiseringar) om det svenska synsättet skrev han då följande om ”våra”, dvs. i Sverige förekommande, olika sätt att se på rätten: ”... vad kännetecknar vår förmögenhetsrätt bättre än just dess sunda funktionalitet? Vi löser väl inte våra problem genom att tillämpa nedärvda principer (genom att se bakåt), utan genom att se till konsekvenserna i det enskilda fallet (genom att se framåt)?... Vi är bara intresserade av att finna de *bästa* lösningarna på de *verkliga* problemen.” A.a., citat fr. s. 65. I sin avhandling förklarar Samuelsson att hans utsiktspunkt dock inte är ”den hängivne systematikerns”, se Samuelsson, Joel, *Tolkning och utfyllning. Undersökningar kring ett förmögenhetsrättsteoretiskt tema*, 2008, s. 22. Sin sammanfattande ”självdeklaration” vad gäller synen på rätten formulerar han så här: ”Jag väljer dock genomgående att markera avstånd – snarare än närhet – till ’den skandinaviska realismen’, och därmed också till Uppsalaskolan”, a.a. s. 37. Även i sin installationsföreläsning vid Uppsala universitet 2016, med titeln *Avtalsrätt efter historiens slut*, publicerad i JT 2016–17, s. 643, uppehåller Samuelsson sig vid samma tema och då med fokus på motsatserna ”objektivt” och ”subjektivt” i avtalsrätten med udden riktad mot den skandinaviska rättsrealismen, som dominerade 1900-talets rättsvetenskap.

¹⁶ Samuelsson fokuserar på dessa och säger med anknytning till de allmänna avtalsrättsliga principerna att ”... vi får aldrig veta exakt vad dessa principer innehåller ...” Men, så fortsätter han: ”... om man ändå skulle försöka att artikulera några av de allmänna avtalsrättsliga principerna” (s. 21), så låter han (om jag förstår honom rätt) dessa, vad han identifierar som principer, bestämma strukturen på resten av kapitel 2 med rubriker som ”obligationsrättslig inramning”, ”viljeförklaring”, ”rättshandling”, ”dölusregeln” och ”tillitsprincipen”, vilka tillsammans bildar vad han kallar ”rättshandlingsläran” (s. 61).

och begrepp,¹⁷ medan den sistnämnda kategorin snarare tar sin utgångspunkt i ”verkligheten” och då i ett mera ändamålsinriktat perspektiv med fokus på frågan om hur fullmakten fungerar och bör fungera som ett rättsligt instrument i ”verkligheten” (och att det är rättsvetenskapens uppgift att medverka till att klargöra detta). Samuelsson tar upp de motstående synsätten som en fråga om avtalsrättens idéhistoria när han diskuterar rättshandlingsbegreppet och betonar motsättningen som från och med andra halvan av artonhundratalet och sedan under nittonhundratalet klassificeras som objektivism contra subjektivism.¹⁸ Dikotomin i den underliggande synen på rätten verkar ha funnits med – under olika benämningar – sedan mycket länge i diskussionen om hur rätten ska förstås och hur rättsvetenskap bäst bedrivs.¹⁹ Och den är inte speciell för fullmaktsrätten.

De tunga juridiska auktoriteternas syn på rätten, här främst förmögenhetsrätten, påverkar naturligtvis det uppväxande släktet jurister och så har det väl alltid varit.²⁰ Frågan är bara vilka som ska räknas till de tunga auktoriteterna. Om vi tar Grönfors som exponent för den pragmatiskt inriktade kategorin,²¹ uppmanar Grönfors (och Dotevall) i boken *Avtalslagen*, s. 37, till en läsning av *avtalslagen* ”mot bakgrund av nutida förhållanden och behov och så frikopplade (sic!)

¹⁷ Ett exempel från s. 59 vad gäller begreppet ”tillit”: ”Blandar man ihop det befogade intryck som förklaringen ger (en innehållsfråga) med vad mottagaren insett eller bort inse om eventuella bakomliggande förhållanden, såsom ett förklaringsmisslag (en giltighetsfråga), kollapsar man (sic!) den struktur som avtalslagen bygger på.” Argumentationen antyder för mig en ”systemsyn” på rätten.

¹⁸ S. 18, se särskilt not 20.

¹⁹ Diskussionen om den bästa modellen för hur rätten ska beskrivas och rättsvetenskap bedrivs finns på så många olika ställen och i så många olika frågor. Vad gäller t.ex. frågan om rättsliga förebilder kan det låta så här: ”Vissa tycker att tysk rätt utgör en god modell, därför att systematisk stränghet och begreppslig stringens är starka värden i denna rättsordning, medan andra återigen motiverar sitt intresse för common law med vad man uppfattar som dess mer pragmatiska sätt att lösa problem.” Citat från Wilhelmsson, Thomas, *Den nordiska rättsvetenskapens metoder och fri digital rörlighet av rättsliga idéer inom EU*, i boken *Nya trender och bärande principer i den nordiska förmögenhetsrätten*, s. 33 (Bidrag vid de 13:e nordiska förmögenhetsrättsdagarna i Helsingfors 8–10.5.2019, Bärlund, Johan, et al., red.).

²⁰ Om vi håller oss till Sverige, tror jag alla är överens om att exempelvis Jan Hellners inflytande har varit stort på svenska förmögenhetsrättsjurister i allmänhet. Han har ju faktiskt blivit kallad ”en av den svenska juridikens jättar”, se Zamboni, Mauro, *I Never Met Jan Hellner: En främlings perspektiv på Jan Hellners inflytande på svensk rättsvetenskap*, JT 2013–14, s. 507. Hellners syn på rätten och därmed hans sätt att bedriva rättsvetenskap har kallats ”pragmatisk rättsvetenskap”, en rättsvetenskap som förordar en mera dynamisk syn på rätten, se t.ex. Olsen, Lena, *Rättsvetenskapliga perspektiv*, SvJT 2004, s. 105. (Olsen var Hellners doktorand.)

²¹ Enligt Samuelsson har ”Ingen rättsvetare ... haft större betydelse [än Grönfors, mitt tillägg] för synen på den svenska fullmaktsläran”, citat från s. 15 not 7. Redan i sin avhandling (se ovan not 10) markerar Samuelsson mot Grönfors. Där tar Samuelsson upp motsatserna mellan vad han kallar ”den moderna avtalsrätten” vilken utgör motsatsen till ”gammalt avtalsrättsligt tänkande”, där avtalslagen sägs representera det senare (och till vilken sida Samuelsson erkänner sig, om jag förstår honom rätt), se särskilt s. 76 ff., men avståndstagandet från Grönfors syn på rätten är ett återkommande tema i hela avhandlingen se t.ex. s. 397 ff.

från lagens förarbeten som är möjligt för att skapa en avtalsrätt som uppfyller de samhällseliga behoven”.²² Om vi tar Samuelsson som en exponent för den mera systeminriktade kategorin, framkommer skillnaderna i vetenskaplig ”approach” i samma fotnot i boken om fullmaktsläran, där han säger: ”Min utgångspunkt är den motsatta”. Enligt Samuelsson är avtalslagen tidlös ”om man läser den som det var tänkt ... principerna står sig ... Det hänger på principerna [och] när det gäller fullmakt specifikt på principerna att fullmakten är *en viljeförklaring riktad till tredje man* och att den som sådan är en rättshandling ...” (s. 18) och ”[h]ur rättshandlingarna ska systematiseras är inte givet” (s. 41).

Det är, enligt min mening, vid läsningen av Samuelssons bok om fullmaktslära viktigt att man som läsare är medveten om *att hur man själv ser på rätten och rättskällorna* (som ett sammanhängande system som ska byggas och värnas som just ett system eller som regler för att tillgodose samhällseliga behov) påverkar hur man menar att vår fullmaktslära ska beskrivas. Det finns alltså inte bara en fullmaktslära, utan åtminstone två. Observera att det handlar om två olika sätt att bestämma sig för *utgångspunkten för hur rätten ska beskrivas*. De två olika sätten kan mycket väl leda till samma slutsats vad gäller rättens innehåll eller hur den ska tillämpas i ett visst fall.

Joel Samuelssons tidigare doktorand, numera postdoktorn i Uppsala, Oskar Mossberg har ganska nyligen publicerat en artikel kring denna dikotomi i synen på rätten. Mossbergs artikel heter *Den konstruktiva riktningen och ”begreppsjurisprudensen”*.²³ Han redogör för utvecklingen av synen på rätten och att 1900-talet innebar ett starkt uppsving för begreppsjurisprudensens motrörelse,²⁴ vad som kommit att kallas rättsrealism, pragmatism, antiformalism, funktionalism och liknande.²⁵ I artikeln behandlar Mossberg ingående

²² S. 17 not 17 i Samuelssons bok Fullmaktsläran.

²³ Tidsskrift for Rettsvitenskap (TfR), 2022, s. 289–355. Den begreppsbaseade argumentationen kallas ”den konstruktiva riktningen”. Den konstruktiva riktningen uppstod i Tyskland på 1840-talet ”och hade sin storhetstid på 1890-talet under förarbetena med Bürgerliches Gesetzbuch. Riktningen kulminerade under 1850- och 1860-talen; betecknande är, att Jherings avfall på 1860-talet från den riktning, som han själv i hög grad varit med om att skapa”, (och” som Jhering efter sitt avfall kom att angripa som ’die Begriffsjurisprudenz’) ”till en början [skedde] anonymt” (citat från Björne, Lars, Den konstruktiva riktningen. Den nordiska rättsvetenskapens historia, Del III 1871–1910 (2002), s. 208).

²⁴ Mossberg klargör hur de två olika rättsvetenskapliga angreppssätt, som jag mycket översiktligt beskrivit ovan, genom historien konkurrerat med varandra och de benämns på olika sätt som motsatspar, t.ex. ”den begreppsfiendliga traditionen” versus ”formellt, begreppsligt sätt att resonera i rättsliga frågor” eller ”abstrakt formalism” v. ”konkret pragmatism” eller ”funktionalism” v. ”substantialism”. Mossberg erkänner sig till den konstruktiva riktningen och skriver: ”Den konstruktiva riktningen tar begreppen på allvar i deras begreppslighet, samt reflekterar öppet och kritiskt över begreppens innehåll inklusive deras förhållanden till varandra, inom ramen för ett övergripande teoribygge i form av ett system”, (citat från Mossberg, Oskar, Den konstruktiva riktningen och ”begreppsjurisprudensen”, TfR 2022, s. 336).

²⁵ För en lättillgänglig källa om dessa, se Hellner, Jan, Metodproblem i rättsvetenskapen. Studier i förmögenhetsrätt (2001), s. 137, där Hellner hänvisar tillbaka till Hagerups och Ussings artiklar

den begreppscentrerade rättsvetenskapen, den konstruktiva riktningen, som han menar verkar vara på frammarsch idag. Mossberg avslutar sin artikel med några ”spaningar”, som han anser indikera att ”den antiformalistiska traditionen inte längre övertygar i samma utsträckning – något som kan förebåda spännande vidare utvecklingar vad gäller rättens och inte minst rättsvetenskapens framtida former.” Enligt Mossberg – och där är jag enig – handlar det om en *övertygelse* om att den ena synen på rätten är bättre än den andra, med andra ord ett *credo*. Det handlar inte om sant eller falskt eller om rätt eller fel och inte heller om något empiriskt visat faktum som antyder ett fenomenens faktiska existens. Det handlar om en ständigt pågående diskussion, ett rättsvetenskapligt (argumenterande) samtal, som gör oss mer medvetna om hur vi ser – och bör se? – på rätten, en slags tävlan om vem som har den mest övertygande argumentationen (just för tillfället).

Samuelssons bok aktualiserar denna diskussion, varför jag här hänvisar till Mossbergs artikel för den som snabbt vill sätta sig in i debatten. Mossbergs artikel ger en aktuell version av betydelsen av synen på rätten och hur rätten kan analyseras och förklaras. För mig känns det viktigt att ha detta i medvetandet när man läser Samuelssons bok. Den har fokus på begrepp, principer/teorier och refererar till många äldre auktoriteter. Fokus ligger inte på huruvida och i så fall på vilket sätt fullmaktsinstitutet fyller – eller inte fyller – behov i praktiken i dagens samhälle. Är det så idag att den för 1900-talet i Sverige kännetecknande, mera begreppsfiendliga traditionen (rättsrealismen eller vad vi väljer att kalla den), håller på att tappa mark? Är Samuelssons nya bok och dess kritik av doktrinens fullmaktslära (som i mycket bygger på Grönfors) liksom dess kritik av den senaste utvecklingen av fullmaktsläran i rättspraxis ett tecken på att en ny – eller nygammal – mera begreppsbasead syn på rätten håller på att vinna mark inom rättsvetenskapen?²⁶

Boken, som ju, som sagt, kallas lärobok, aktualiserar frågan hur vi undervisar på och förklarar avtalsrättens allmänna läror för det uppväxande släktet

i TfR 1888. ”Hagerups inledningsuppsats i TfR torde vara den flitigast tolkade enskilda artikeln i nordisk rättsvetenskapshistorisk forskning” (citatt från Björne, a.a., se not 23, s. 225) och ”Carl Ussings genmäle mot Hagerups inledningsartikel i TfR 1888 torde dock vara det första öppna angreppet på den konstruktiva riktningen i Danmark” (citatt från Björne, a.a., s. 245).

²⁶ En intressant, nyligen publicerad artikel antyder utifrån iakttagelser från en annan del av rättssystemet att något liknande kan vara på gång inom rättstillämpningen. Artikeln handlar om betydelsen av den sökandes professionella bakgrund vid utnämningen av högsta domstolsdomare i Sverige, se Lindholm, Johan, Derlén, Mattias, Naurin, Daniel, *The Ideal Justice: Who are Selected to Serve and What does it say about Swedish High Courts?* TfR 2022, s. 397. I artikeln antyds att man, eftersom det finns en tendens att framför allt utnämna personer med erfarenhet som domare i underinstansdomstolar kombinerat med erfarenhet från lagstiftningsarbete, utifrån författarnas hypotes, kan förvänta sig en utveckling som innebär ”a slight shift from more practically oriented to systemically oriented high courts” (citatt från s. 427).

jurister.²⁷ Samuelsson vill bort ifrån ”objektivisternas” sätt att beskriva rätten och menar att ”... nu har det åtminstone blivit *möjligt* att tänka annorlunda”.²⁸

Man blir både stimulerad och nyfiken. Är en ny ”Uppsalaskola” under uppsegling eller är den kanske redan här? Just här och nu, när vi diskuterar Samuelssons bok i fullmaktslära, behövs det att man identifierar vilken utgångspunkt man själv – mer eller mindre övertygad – tar, när man söker förstå hur den gällande rättens innehåll bäst förklaras och beskrivs. Samuelssons bok stimulerar mig till dessa tankar och det gör boken till ett viktigt bidrag till diskursen i dagens svenska rättsvetenskap trots dess ganska anspråkslösa omfång och trots att den kallas för en lärobok.

För undvikande av missförstånd vill jag omedelbart framhålla betydelsen av att dialogen mellan olika vetenskapliga synsätt – det rättsvetenskapliga samtalet²⁹ – hålls i gång och att det där är högt i tak och råder ömsesidig respekt. En risk är annars – när deltagarna i samtalet har vitt skilda utgångspunkter för sin syn på rätten – att det uppstår ett kommunikationssammanbrott.³⁰ Inte minst i undervisningen av juridikstudenter är det viktigt att skapa kunskap om och

²⁷ Diskussion om hur utbildningen av jurister bedrivs och borde bedrivas pågår och har pågått länge. En snabb sökning av vad som publicerats i JT på detta tema under senare tid ger följande: Sandström, Marie, Slaget om juristutbildningen, JT 1998–99, s. 584, Lehrberg, Bert, Avtals- och kontraktsrätten i en modern juristutbildning, JT 1999–2000, s. 324, Ebbesson, Jonas–Lernestedt, Claes, ”Rätt och samhälle” åter! – om juristutbildningen, JT 2002–03, s. 973, van der Sluijs, Jessika–Ebbesson, Jonas, Större perspektiv och kritiskt förhållningssätt i juristutbildningen, JT 2017–18, s. 549, Ahlin, Per–Sjöberg, Gustaf, Reformeringsen av juristprogrammet – fokus på integration, progression och kritiskt tänkande, JT 2022–23 s. 3. Vid en översiktlig genomläsning förefaller diskussionen framförallt ha handlat om huruvida juristutbildningen ska vara mera ”vetenskapligt” inriktad eller mera inriktad på ”sammällsnytta”.

²⁸ Citat från not 20 s. 19.

²⁹ Rättsvetenskapen kan förstås som ett pågående samtal, där rättsvetenskaparnas olika utgångspunkter ger utrymme för divergerande förförståelser och dessa skilda förförståelser påverkar ofrånkomligen vad rättsvetenskaparna uppfattar, tänker och tycker. Se Mossberg, Oskar, Avtalets räckvidd I, 2020 s. 75 f., med referens till Ånde Somby. Och Mossberg fortsätter: ”... det finns immanenta relativistiska element i såväl det rättsvetenskapliga samtalet som det rättsliga samtalet i vid mening. Dessa element kan beskrivas i termer av att varje utsaga om hur något ligger till – om rättsläget i någon viss fråga – betingas av det utsägende subjektets tolkning av såväl frågan och dess kontext som de relevanta källorna och deras kontext”, citat från a.a. s. 118.

³⁰ Exempel på detta ges av Jonatan Schytzer, också han lärare i Uppsala, i hans avhandling *Forndrans uppkomst inom insolvensrätten*, 2020, s. 35. Samuelsson lyfter också i sin avhandling, (se not 10), där han arbetar med en som han kallar språkkritisk metod, fram svårigheten att kommunicera med/övertyga personer som erkänner sig till det rättsrealistiska förhållningssättet: ”Emedan realismen går så djupt i den svenska civilrättens själ, föreligger en uppenbar risk för att den genomsnittlige läsaren, som kan förväntas vara svensk civilrättare, stöts bort av texten. Min realismkritik kommer ofelbart att – av realister, medvetna och mindre medvetna – uppfattas som ogin, missriktad och förhastad” (citat från s. 178) och ”svårigheten har sin grund i *realismens spända relation till viljebegreppet*” (citat från s. 177).

förståelse för olika sätt att se på rätten.³¹ Något helt annat är att man i det praktiska arbetet i ett visst fall, som man juridiskt söker lösa, kan kombinera olika synsätt och i argumentationen växla mellan ett begrepps-/systemfokus och ett ändamålsinriktat perspektiv; man söker naturligtvis fäste där man finner det mest övertygande argumentationen i det specifika fallet, även om också i rättstillämpningen skillnaden i synsätt hos domarna kan få stor betydelse för hur en domstol resonerar sig fram till det slutliga avgörandet.³²

3. Samuelssons fullmaktslära – närmare om boken

Den stora uppgift som Samuelsson först tar sig an är att utreda begreppet *rättshandling*, det han kallar rättshandlingsläran (s. 15–65). Utgångspunkten är den i motiven till den svenska avtalslagen – från Tyskland inhämtade – angivna modellen att fullmakten ska ses som en viljeförklaring från huvudmannen till tredje man och att denna *rättshandling* måste skiljas från själva uppdraget, som huvudmannen kan ha givit fullmäktigen. Samuelsson menar att de svårigheter som diskussionen om fullmaktens innebörd invecklat sig i under de senaste hundra åren har att göra med att fullmakten har betraktats som isolerad från den allmänna rättshandlingsläran ”som var den givna horisonten för lagstiftaren ...” (s. 18).³³ Han framhåller att rättigheter och skyldigheter enligt avtal uppkom-

³¹ Som lärare har vi stort inflytande över hur studenterna lär sig att tänka juridiskt. Många lärare använder framför allt de läroböcker som de själva skrivit som kurslitteratur och förstärker därmed risken för att studenterna inte utsätts för andra synsätt eller annan rättsvetenskaplig analys av rätten.

³² Betydelsen av domarens sätt att se på rätten kommer t.ex. i fokus när domare till USA:s högsta domstol ska utses. Där handlar det om synen på hur Konstitutionen ska tolkas. ”[I]t would be difficult for a modern justice to avoid revealing her position on whether the original public meaning of the Constitution controls its interpretation. Justices must decide *whether function can trump form* (min kursivering) and whether the content of the Equal Protection and Due Process Clauses is static or evolving ... [J]ustices particularly passionate about their philosophies take them on the road. Justice Brennan praised living constitutionalism in speeches and articles. Justice Scalia has made the case for originalism in books, articles, and public appearances, and Justice Breyer has energetically made the case for his constitutional philosophy of ‘active liberty.’” Coney Barrett, Amy, Precedent and Jurisprudential Disagreement, *Texas Law Review*, Vol. 91, 2013, p. 1711, citat från s. 1717 f. I USA blir frågan i dessa sammanhang politiskt laddad och ”that is why Supreme Court nominations are an issue in presidential elections”, a.a., citat från s. 1727. Man kanske inte ska dra alltför stora växlar på likheten mellan USA och Sverige vad gäller betydelsen av synen på rätten hos rättens uttolkare. Vad som lyfts fram här om USA från Coney Barretts artikel som jämförelse handlar om tolkning av Konstitutionen (utifrån läran om *stare decisis*). ”[F]ights about the content of our fundamental law are different in kind than debates about how to interpret more transitory statutes, the thesis developed here is not necessarily applicable to statutory *stare decisis*”, a.a., citat från s. 1737.

³³ Här går han hårt åt det han kallar ”objektivismen”, det vill säga den ”stora internationella rörelse som under andra halvan av artonhundratalet förändrade bl.a. det avtalsrättsvetenskap-

mer grundade på ett i en *rättshandling* liggande frivilligt *löfte* och att det också handlar om *kommunikation*; ”man får stå för det man sagt (eller på annat sätt givit uttryck för)” (s. 25). Detta behandlas i avsnitt 2.2 (s. 22–26) under rubriken *Obligationsrättslig inramning*.

I avsnitt 2.3. (s. 26–35) behandlas begreppet *viljeförklaring*.³⁴ Här betonar Samuelsson följande. En viljeförklaring är allt som låter sig förstås som ett uttryck för en avsikt; det behöver inte handla om en handling utan en viljeförklaring kan också vara underförstådd. Eftersom det bara är de avsikter som vi ger uttryck för, som kan uppfattas, är det mottagarens befogade uppfattning av vad som avsetts som är avgörande för rättsverkningarna. ”Vad vi vill, visar sig i det vi gör”, vilket ”gör de subjektiva begreppen meningsfulla, och legitima – ja, oundgängliga för förståelsen av mänskligt handlande och därmed också för avtalsrätten” (s. 32). Det finns inget krav på att avgivaren faktiskt avsett att kommunicera det som har kommunicerats och inte heller finns något krav på faktisk tillit hos mottagen; det objektiva förklaringsinnehållet, det befogade intrycket, är det som gäller, men det ska förstås utifrån att det är uttryck för en vilja och bakom förklaringsinnehållet ska finnas en *fullbordad avgivarvilja*: ”[v]ad subjektet gjort (förklaringen) *tolkas* i syfte att fastställa en *innebörd* (viljan)” (s. 61), utom i situationer som omfattas av dolusregeln vid förklaringsmissstag. Viljeteorin har alltså relevans enligt Samuelssons förståelse av vad som utgör en rättshandling även vid tillämpning av den s.k. tillitsteorin.

Samuelsson fördjupar sig inte i begreppet ”rättssubjekt” och inte heller i frågan om vem som har rätt att rättshandla.³⁵ Han tar för givet att det bara är människor (och människor genom juridiska personer) som kan rättshandla; han talar i termer av ”vi”; ”[d]et är ... bara de avsikter som vi ger uttryck för som spelar roll” (s. 27) och att [d]et måste ... finnas tillräckliga skäl att tillskriva ett eller flera rättssubjekt den förklarade avsikten ifråga” (s. 45) samt att ”[d]en mest grundläggande ansvarsförutsättningen är att *A är ett rättssubjekt*, det vill säga någon som kan bära rättigheter och skyldigheter och inte till exempel ett djur

liga samtalet i grunden ... och som sedan var bestämmande under hela nittonhundratalet”. Den gick ut på att skilja ”det objektiva” från ”det subjektiva” och ledde till stora teoristrider, vilka avgjordes till förmån för objektivisterna, se not 20, s. 18 ff.

³⁴ En viktig ”ny-tändning” för diskussionen i Sverige om begreppet ”viljeförklaring”, som jag anknuter till här, utgjorde Hägerströms arbeten om viljeteorin och begreppet viljeförklaring i början av 1900-talet. Marie Sandström har skrivit en artikel om Axel Hägerström och realismen (JT 2001–02, s. 847) där hon noterar: ”I analysen av den s.k. viljeteorin i avtalsrätten fann Hägerström att rättsgrunden för den privaträttsliga viljeförklarings förmåga att åstadkomma verkliga ’rättigheter’ och ’skyldigheter’ ytterst bottnar i mystik” och att ”Hägerströms dom över viljeteorin är hård” (citat från s. 856) samt att ”[Det] [u]r ett historiskt perspektiv ter ... sig ytterst sannolikt att Hägerströms kritik av den rättsvetenskapliga begreppsbestämningen i första hand avsåg begreppsjurisprudensen” (citat från s. 857).

³⁵ Om rättssubjektivitet har han (talat och) skrivit på annat håll, se hans bidrag vid de 13:e Nordiska förmögenhetsrättsdagarna i Helsingfors 8–10.5.2019, publicerat i Nya trender och bärande principer i den nordiska förmögenhetsrätten, se not 19, s. 143.

eller en maskin” (s. 46). Den idag pågående diskussionen om huruvida någon slags rättssubjektivitet skulle kunna tillerkännas Artificial Intelligence (AI) och andra lämnas därhän.³⁶

Därefter blir det i avsnitt 2.4 (s. 35–51) dags att mer ingående diskutera själva begreppet *rättshandling*. ”Vissa viljeförklaringar är *rättshandlingar*. En rättshandling är *en viljeförklaring som är avsedd att ha rättsliga konsekvenser*” och avgörande är inte de faktiska konsekvenserna utan de *avsedda* konsekvenserna (s. 35).

Samuelsson drar långtgående konsekvenser med stöd av hermeneutiken – den klassiska tolkningsläran – när han säger ”att det i en process om innebörden av en rättshandling typiskt sett inte tjänar något till att fråga parterna vad de egentligen menade eller avsåg med sitt rättshandlande” (s. 37). Stämmer det verkligen? Min förståelse av avtalsrättens allmänna läror säger mig att om en gemensam partsvilja har kunnat klarläggas, exempelvis genom att parterna gemensamt intygar att det var detta de avsåg med avtalet, så gäller det, oavsett hur det rent objektivt kan ha framstått. Vidare ger Artikel 8(1) i CISG utrymme för att beakta en parts avsikt utifrån hans/hennes subjektiva mening, nämligen när den andra parten visste eller inte kunde ha varit omedveten om vilken avsikten var (oavsett hur den manifesterats). Ett ytterligare belägg för att man måste fråga en part vad han/hon menat finns i motiven till avtalslagen – som Joelsson själv menar fortfarande står sig – där det sägs följande:³⁷

”Vad som skall anses utgöra innehållet av en avgiven viljeförklaring hava domstolarna att fastställa genom tolkning av förklaringen, varvid hänsyn naturligtvis bör tagas icke blott till dennas ordalydelse utan till samtliga omständigheter, som kunna vara av betydelse för ett riktigt bedömande av dess innebörd”, vilket visar att vad huvudmannen sagt/menat/avsett visst har betydelse och detta fastställs genom vad huvudmannen själv hävdar och kan bevisa, oberoende av hur det uppfattats av tredje man. Förklaringsmissstagsregeln i 32 § 1 st. AvtL är konstruerad på samma sätt; man kan inte tala om ”misstag” om man inte genom att fråga huvudmannen vad han menat först tar reda på (det avsedda) innehållet i viljeförklaringen.

En viktig rättshandling är fullmakten, som vare sig utgör ett löfte eller ett påbud utan just en fullmakt och ”vad som är utmärkande för fullmakten är det övergripande temat för denna bok” (s. 44).

I avsnitt 2.6 (s. 55–61) om tillitsprincipen kopplar Samuelsson det slutliga ”greppet” på sin rättshandlingslära (s. 55):

”Enligt rättshandlingslärans klara huvudregel svarar rättssubjekten ... för det befogade intryck som deras medvetna handlande kan ge. Med andra ord *tolkas viljeförklaringar objektivt*, samtidigt som avgivarvilja är en grundförutsättning för rättshandlande. En juridik som bygger på att man får ta ansvar för vad man sagt och gjort kan inte gärna vara inrättad på något annat sätt. *All avtalsrätt – oavsett var och när vi befinner oss – tar denna ordning för given.*”

³⁶ Se t.ex. Kurki, Visa AJ, A Theory of Legal Personhood, Oxford University Press, 2019.

³⁷ Förslag (1914) till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (idag också kallat SOU 1915:1), s. 140.

Med hänvisning till framför allt dolusregeln i 6 § 2 st. och i 32 § 1 st. om förklaringsmisstag, konstaterar han att avtalslagen, i den ”skolstrid” som pågick vid avtalslagens införande, tog ställning för *tillitsprincipen* och mot *viljeprincipen* (s. 56).³⁸ Det ligger enligt Samuelsson alltid en viljeförklaring bakom rättshandlingen, men viljeförklaringen behöver inte vara detsamma som vad avgivaren faktiskt menat utan viljeförklaringen bestäms objektivt utifrån vad avgivaren *kommunicerat* till motparten och utifrån vad denne faktiskt och med fog uppfattat. Det avgörande är alltså vad som kommunicerats. Kommunikationshandlingarna ska enligt Samuelsson analyseras med hjälp av viljeförklaringsbegreppet, som enligt Samuelsson ska förstås så: Vad subjektet gjort ska tolkas i syfte att fastställa en innebörd (viljan) och den handlande antas ha menat just vad han/hon kommunicerat (s. 61 f.). Samuelssons argumentation här leder vidare till hans uppfattning att HD i tillitsfullmaktsfallen NJA 2014 s. 684 och NJA 2021 s. 1017, är på fel spår, något som jag återkommer till nedan.

I kapitel 3 behandlas fullmaktsbegreppet. Här tar Samuelsson fasta på fullmakten som ett uttryck för rättshandlings*vilja* (min kursivering), dvs. uttrycket förstått som det befogade intryck motparten fått av fullmaktsgivarens utifrån iakttagbara handlande eller konkludenta handlande. Fullmakten ger fullmäktigen behörighet att binda fullmaktsgivaren gentemot tredje man och (s. 66 f.):

”[a]tt en fullmakt föreligger innebär att fullmaktsgivaren rimligen får förstås så att han eller hon medgett att bindas genom fullmäktigens rättshandlande. Institutet fullmakt utgör alltså egentligen inte ett undantag från självbindningens princip ...”

Han betonar att fullmaktsinstitutet bygger på två rättshandlingar, dels rättshandlingen som ger fullmäktigen behörighet men som inte skapar några rättigheter eller förpliktelser mellan huvudmannen och fullmäktigen, dels rättshandlingen som konstituerar själva uppdraget.³⁹ Samuelsson redogör på ett klagörande sätt för att rättshandlingarna vid fullmakt ska ”hanteras” enligt vanliga avtalsrättsliga regler, alltså oberoende av att det specifikt handlar om en fullmaktssituation. Huruvida mellanmannens agerande gentemot tredje man uppfyller kraven på att ett avtal kommer till stånd (mellan huvudmannen och tredje man) ska alltså bedömas enligt vanliga regler om avtalslut (s. 69).

Den bärande balken i Samuelssons fullmaktslära är att *fullmakten alltid är en till tredje man riktad viljeförklaring och av detta följer att viljeförklaringen ska förstås som en rättshandling*, en ensidig rättshandling som består av en

³⁸ Björne skriver om denna ”strid” när han behandlar Hagerups recension i TfR 1894 av Lassens bok *Haandbog i Obligationsretten*. Almindelig Del: ”Hagerup ägnade Lassens obligationsrätt en utförlig recension ..., som dock till stor del upptogs av recensentens försvar för viljeteorin mot den av Lassen, ... samt en del tyska och engelska författare hävdade tillitsteori”, se Björne, not 23, s. 53.

³⁹ Se också s. 168.

”ansvarsgrundande kommunikationshandling” (s. 89).⁴⁰ I de allra flesta fall är detta säkert riktigt. Något mindre bärkraftig känns denna balk när det kommer till den muntliga fullmakten/uppdragsfullmakten, som ju endast utgörs av ett meddelande direkt till fullmäktigen att han/hon har behörighet att rätts-handla å huvudmannens vägnar. Argumentet lyder (s. 91):

”Oavsett hur fullmakten kommunicerats är den emellertid en viljeförklaring riktad till tredje man såtillvida som den direkt eller indirekt måste ge uttryck för huvudmannens avsikt att genom fullmäktigens handlande förplikta sig i förhållande till andra.”

Mot detta kan invändas att vi nyss lärde oss att kommunikationen är det centrala för fullmaktsinstitutet och att huvudmannens viljeförklaring ska förstås objektivt utifrån vad huvudmannen *kommunicerat* till motparten och avgörande blir vad denne faktiskt och med fog uppfattat. Någon sådan kommunikation föreligger inte vid uppdragsfullmakt. Det räcker inte – som argument för att övertyga om att det likväl handlar om en fullmakt som är uttryck för en till tredje man riktad viljeförklaring – att påstå ”att det inte är så vare sig lagen eller motiven ska läsas”, eller att söka omintetgöra invändningarna mot att även vid uppdragsfullmakt rätts-handlingen ska ses som riktad till tredje man genom att påstå att ”[k]ritiken mot konstruktionen hanterar rätts-handlingar som om de vore rena empiriska fakta” (not 223 s. 91).⁴¹

Bokens tredje kapitel om fullmaktsbegreppet utgör en värdefull och pedagogisk framställning av fullmaktsrätten. Samuelsson betonar att problemet med just fullmakt i princip bara handlar om en enda fråga, nämligen frågan huruvida fullmäktigens rätts-handling binder huvudmannen gentemot tredje man (s. 69) och att alla andra frågor rörande avtal som kommer till stånd (eller inte kommer till stånd) med hjälp av fullmakt hör till den vanliga avtalsrätten. Detta, tillsammans med den betoning han gör på olika ställen (t.ex. s. 18) på vikten av att hålla i sär den rätts-handling som ger fullmakt från den (de) rätts-handling(-ar) som konstituerar själva uppdraget som fullmäktigen ska utföra å huvudmannens

⁴⁰ Det är intressant att notera att denna ”balk”, som är bärande och helt central i Samuelssons fullmaktslära, inte nämns överhuvudtaget i redogörelsen för den fullmaktslära som presenteras i senaste upplagan av läroboken *Civilrättens grunder* (2022) av Håstad, Torgny–Björkdahl, Erika P–Brattström, Margareta–Zackariasson, Laila, se s. 96–103. Där beskrivs tillitsfullmakten som en särskild slags fullmakt som baseras på ”yttre förhållanden som härrör från huvudmannen” och utan hänvisning till någon bakomliggande viljeförklaring, se s. 99.

⁴¹ Redan vid avtalslagens tillkomst karakteriserades idén om att en muntlig fullmakt skulle ses som en till tredje man riktad rätts-handling av vissa som en ”fiktio”. I Alméns kommentar till avtalslagen (1916) lyfter han fram detta i not 1 på s. 54: ”Att s.k. muntlig fullmakt ... har någon riktning till tredje man är enligt *Munch-Petersen* (i *U.f.R.* 1914 s. 140) en ren fiktio”. Lehrberg bekräftar också att ”denna form av fullmakt inte passar så väl under definitionen av fullmakten som en viljeförklaring från huvudmannen till tredje man”, men han finner ändå – med något krystad argumentation – att även en uppdragsfullmakt är ”en huvudmannens viljeförklaring vilken – oavsett att fullmäktigen är den primäre mottagaren – har tredje man som slutlig adressat”, se Lehrberg, Bert, *Avtalsrättens grundelement* (2006), s. 163 och vidare s. 165.

vägnar, t.ex. ett avtal om köp, är, som jag ser det som lärare i avtalsrätt, bokens viktigaste budskap och gör den till en klagörande lärobok. Det är också en tydliggörande pedagogisk poäng när han säger att skälet till att lagen inte säger något om hur avtal kommer till stånd eller hur fullmakt kommer till stånd är att det handlar om *rättshandlingar* (som kan uppkomma på många olika sätt och där det avgörande blir vilken innebörd som kommunicerats i det särskilda fallet) medan lagregler handlar om rättsverkningar, eller med andra ord, när en viss *rättshandling* föreligger blir *rättsverkningarna* (som preciseras i rättsreglerna) att det föreligger en fullmakt (s. 74 ff.).

Hela kapitel 3 är dock enligt min mening inte lika pedagogiskt eller klargörande. Ibland blir resonemanget ansträngt och det har att göra med att Samuelsson enträget söker få in hela fullmaktsinstitutet under maximen om den till tredje man riktade rättshandlingen/viljeförklaringen. Hans argument för att övertyga är att man helt enkelt *måste* läsa motiven till fullmaktsinstitutet på det sättet. Den som uppfattar att man kan läsa texten på något annat sätt – vilket många har gjort – läser helt enkelt *fel*. För läsare som inte har en så starkt system-/begreppsstyrd föreställning om hur rätten kan/ska förstås är argumentet om att det endast finns *ett rätt sätt* att läsa förarbetena inte övertygande. Vem eller vad bestämmer hur motiven *ska* läsas? Orden har ju inget bestämt innehåll i sig själva. Så även denna fråga får väl besvaras med hjälp av ”kommunikations-teori”, dvs. textens innehåll bestäms utifrån kontexten och utifrån mottagarens/läsarens befogade intryck.

Om man inte vill ta striden om frågan hur fullmaksreglerna *ska* läsas, kan man kanske i stället finna argument för att exempelvis tillitsfullmakten inte är en fullmakt som bygger på huvudmannens viljeförklaring till tredje man i det faktum att fullmaktskapitlet i avtalslagen inte omfattar alla typer av fullmakt som kan uppkomma.⁴² Man kan då göra en distinktion mellan å ena sidan de fullmakter som uttryckligen regleras i avtalslagen och som bygger på till tredje man riktade viljeförklaringar (möjligen med undantag för den muntliga fullmakten, se ovan), och å andra sidan fullmakter som kan uppkomma på annat sätt. Eller, för att förtydliga: Som framgår av motiven till avtalslagen, finns det också utrymme att ge fullmaktskaraktär till andra situationer då någon företräder någon annan och rättshandlar i dennes namn.⁴³ Tillitsfullmakten kan ses som en fullmakt som inte regleras i kapitel 2 i avtalslagen och då kan man också se den som en fullmakt som inte bygger på huvudmannens viljeförklaring till tredje man; här räcker det att ”*de omständigheter som ligger till grund för ...*

⁴² I fallet NJA 2021 s. 1017 p. 18 säger HD: ”Lagens bestämmelser är inte avsedda att vara uttömmande och en fullmakt kan alltså komma till stånd även på andra sätt än de som anges i lagen (jfr NJA II 1915 s. 191).” Se också t.ex. Almén, Tore, Lagen om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (1916), s. 61.

⁴³ Samuelsson menar dock, i strid med vad som framgår av motiven till avtalslagen, att det inte finns några fullmaktstyper – undantaget de för vilka särskilda formkrav gäller – utanför avtalslagens schema, s. 141 och s. 200 not 528.

en befogad tillit (hos tredje man, mitt tillägg) på ett relevant sätt kan knytas till huvudmannen” (det s.k. härrörandekravet).⁴⁴ Det är inte detsamma som att det måste föreligga en viljeförklaring (uttryckligen eller konkludent) från huvudmannen. I fallet NJA 2021 s. 1017 ”Låneavtalet med Svea Ekonomi” förelåg ett obehörigt utnyttjande av en e-legitimation med hög säkerhetsnivå (BankID),⁴⁵ dvs. utnyttjande utan huvudmannens samtycke. Tillitsfullmakt ansågs föreligga eftersom behörigheten bestämdes utifrån den befogade tillitens omfattning och kreditinstitutet (som här var den tredje mannen) ansågs ha haft fog för sin tillit. Vid konstruktionen av tredje mans ”tillit” hade det – enligt HD – ingen betydelse om det för tredje man framgick om det var huvudmannen eller en mellanman som rättshandlade⁴⁶ och en ytterligare omständighet som konstituerade den befogade tilliten var att det handlade om en ordinär transaktion (upptagande av mindre lån). Att i ett sådant fall – dvs. när fullmäktigen handlar ”obehörigen” och det inte tillmäts någon betydelse om det för tredje man framgår att det är en mellanman som rättshandlar – hävda att fullmakten bygger på en från huvudmannen till tredje man riktad viljeförklaring enligt vilken huvudmannen accepterar att bli bunden gentemot tredje man om fullmäktigen handlar inom behörigheten (som här bestäms utifrån den befogade tilliten hos tredje man),⁴⁷ är inte övertygande; det är att tänja så mycket på begreppet viljeförklaring att det förlorar sitt innehåll, även som normativt fenomen. HD:s resonemang i NJA 2014 s. 684 och i NJA 2021 s. 1017 kan, enligt min mening, utan tvekan uppfattas så att tillitsfullmakten bildar en egen kategori, som rent systematiskt/rättskälletroget placeras utanför andra kapitlet avtalslagen. Det argumentet har då fog för sig att lagen kan ses som begränsad till att endast avse fullmakter som bygger på huvudmannens viljeförklaring men att det också finns situationer då ”fullmaktskonstruktionen” uppstår på annat sätt.

I kapitel 4 om ställningsfullmakt argumenterar Samuelsson för varför ställningsfullmakten inte ska ses som en självständig fullmaktstyp (s. 100). Det följer enligt honom av det lilla ordet ”anses” i 10 § 2 st. avtalslagen. Och i kapitel 5 får man veta att ställningsfullmakten inte är att anse som vare sig en självständig eller osjälvständig fullmakt; ställningsfullmakten är inte en rättshandling. Att paragrafen förklarar att personen bara kan *anses* ha fullmakt innebär att han/hon inte har någon fullmakt ”i egentlig mening” (s. 124). Personens rättsställning som representant för huvudmannen bygger endast på ett utifrån 10 § 1 st. *ana-*

⁴⁴ NJA 2014 s. 684 p. 17–19 ”Divisionschefen” och NJA 2021 s. 1017 ”Låneavtalet med Svea Ekonomi”, p. 22.

⁴⁵ Överlämnande av en e-legitimation kan skapa en tillitsfullmakt, se p. 33–35 i NJA 2021 s. 1017.

⁴⁶ NJA 2021 s. 1017 p. 32: ”En mellanman bör alltså kunna binda huvudmannen även om det, när rättshandlingen företas, framstår som att denna företas av huvudmannen själv. Avgörande blir om mellanmannen är behörig att företräda huvudmannen.”

⁴⁷ Det sägs också uttryckligen i domen att man (rent objektivt, mitt tillägg) fick anta att huvudmannen utgick ifrån att mellanmannen inte skulle nyttja e-legitimationen för att ta upp lån, se p. 40 i domen.

logiskt resonemang, ”anses ha ...”, och här föreligger inte någon viljeförklaring från huvudmannen och någon sådan behövs inte heller eftersom det handlar om en fullmakt *per analogiam*. Om mellanmannen har behörighet grundad på lag eller sedvänja (som ju föreskrivs i den aktuella passusen), ska, enligt Samuelsson, ”situationen bedömas *på samma sätt* som om huvudmannen själv bemyndigat mellanmannen ... Ställningsfullmakten är i denna mening en rättslig *fiktio*n (min kursivering)” (s. 101). Slutsatsen han kommer fram till är följande (s. 101):

”Systematiken i avtalslagens andra kapitel är alltså den att det egentligen bara finns en fullmaktsmodell – den på viljeförklaring grundade fullmakten (fullmakt som rättshandling).”

Här måste man väl ändå säga att uppförsbacken är tung när det gäller att övertyga; HD och ett flertal tunga auktoriteter verkar – på goda grunder – inte tycka som Samuelsson.⁴⁸

Kapitlen 6 (om återkallelse), 7 (om verkan av att fullmaktsgivaren dör och liknande), 8 (om tillräknandefrågor) och 9 (om mellanmannens ansvar) är korta, klagörande kapitel av lärobokskaraktär.

Givet var diskussionen om svenska fullmaktsläror befinner sig idag är det korta tionde kapitlet med titeln Alternativa fullmaktsbegrepp kanske det mest intressanta, även om man naturligtvis måste läsa alla de föregående kapitlen för att fullt ut förstå Samuelssons ”attack” – med rättshandlingsläran som vapen – för att tillintetgöra den fullmaktslära som blivit ”the state of the art” genom rättsfallen om tillitsfullmakt fr.o.m. år 2013. I detta kapitel sätter Samuelsson kniven i de av Grönfors skapade kategorierna ”toleransfullmakt” och ”kombinationsfullmakt” där Grönfors låtit sedvänjerekvisitet i 10 § 2 st. avtalslagen ersättas av ”alternativa rättsfakta” (s. 192) och där situationsspecifika ”fullmaktsgrundande rättsfakta”⁴⁹ utlöser fullmaktsverkningar (s. 197). Han noterar att Grönfors ”teoribildning”, som enligt Samuelsson inte har stöd i rättskällorna,⁵⁰ varit mycket inflytelserik och att ”terminologin” även figurerat i HD:s domskrivning även om HD distanserat sig från Grönfors begreppsbildning och numera synes ha brutit helt med den (s. 193). HD:s ”skapelse” (NJA 2013 s. 659, NJA 2014 s. 684 och NJA 2021 s. 1017) i form av kategorin *tillitsfullmakt* (som bygger på tanken att det finns situationer i vilka tredje man har fog att uppfatta de från huvudmannen härrörande omständigheterna så, att behörighet föreligger trots att ingen viljeförklaring med den innebörden avgivits), kritiserar därefter hårt av Samuelsson, som kommer fram till att ”tillitsfullmakten framstår i sig som en modifierad variant av allmänna principer” (s. 198).

⁴⁸ Se t.ex. fotnoterna 202, 243, 244, 255 och 502. När man i den rättsvetenskapliga diskussionen riktigt vill underkänna andra författares resonemang är det inte ovanligt att man tillvitar tankebygget epitetet ”fiktion”, se t.ex. not 255. Men är inte alla rättsliga konstruktioner ”fiktion” i någon mening?

⁴⁹ Grönfors, Kurt, *Avtalsgrundande rättsfakta* (1993), s. 55.

⁵⁰ S. 191, not 505.

Enligt Samuelsson finns det inte utrymme för Grönfors fullmaktskategorier och även HD är enligt Samuelsson på fel spår: ”I grund och botten gäller *hela* kontroversen viljeförklaringsbegreppet” (s. 199). För, med Samuelssons förklaring, ”om tredje man har fog för uppfattningen att huvudmannen avsett att rättshandla, så har huvudmannen per definition rättshandlat – enligt vad som rimligen måste betecknas som härskande lära (såväl som enligt den utläggning av rättshandlingsbegreppet som denna lärobok bygger på)” och han fortsätter: ... ”jag kan inte se några skäl att laborera med ett snävare viljeförklaringsbegrepp av det slag som tillitsfullmaktskonstruktionen förutsätter” (s. 202). Och sedan vidare: ”... viljeförklaringen ... som [den] kommer till uttryck i NJA 2014 s. 684, är likformig med Grönfors i det att den förutsätter att viljeförklaringen är ett rättsfaktum bland andra, snarare än resultatet av den normativa bedömningen av vad mottagaren har fog att tro att avgivaren avsett” (s. 203 not 536). ”Viljan och tilliten kan inte hållas isär i praktiken – och ska inte skiljas strängt åt i teorin ... Viljeförklaringen måste förstås som ett normativt fenomen. Men med tillitsfullmaktskonstruktionen förstås inte bara viljan, utan också tilliten, i faktiska termer, vilket – ironiskt nog – gör avtalsrätten *mer* subjektivistisk ... Och just de adderade subjektiva rekvisiten gör det särskilt svårt att acceptera konstruktionen tillitsfullmakt som den klagörande sammanfattning av rättsläget, som denna enligt skälen till NJA 2014 s. 684 ska vara. I de fall som ska täckas av tillitsfullmaktsbegreppet föreligger ... fullmakt *redan enligt allmänna principer* – som viljeförklaring” (olika citat från s. 203).

Samuelssons ”yttersta” argument för att fullmakt föreligger redan enligt allmänna principer i de fall som ryms under tillitsfullmaktsbegreppet (och att tillitsfullmakten som fullmaktskonstruktion därför inte behövs) är att det i de fallen finns en *viljeförklaring* som konstituerar fullmakt (s. 203):

”Under förutsättning av att huvudmannen objektivt sett förmedlat intrycket att mellanmannen är behörig har ju en fullmaktsgrundande viljeförklaring avgivits, alldeles oavsett huruvida tredje man rent faktiskt hyst någon tillit respektive huruvida huvudmannen insett eller måste ha insett att tredje man skulle kunna komma att inta en sådan inställning.”

Detta ger ju en orimlig innebörd till begreppet viljeförklaring när mellanmannen handlar obehörigen, vilket hände i NJA 2021 s. 1017. Att i ett sådant fall genom en ”objektiv” metod konstruera en avgivarvilja att bli bunden utifrån tredje mans befogade tillit gör begreppet viljeförklaring alltför uttunnat enligt min mening.

I NJA 2014 s. 684 p. 13 uttalade HD: ”Det rättsläge som kommer till uttryck i 2013 års fall kan beskrivas så, att utöver att en fullmakt kan vila på en huvudmannens viljeförklaring kan den under vissa förutsättningar ha sin grund i den tredje mannens befogade tillit.” HD gör tydlig skillnad mellan de två olika typerna av fullmakt beroende på hur de kommit till.

Samuelsson kommer till slutsatsen att det inte finns något behov av att komplettera avtalslagens fullmaktsbegrepp och han menar att det klaraste och enk-

laste vore att helt bortse från alla de alternativa fullmaktsbegreppen (tillitsfullmakt, kombinationsfullmakt och toleransfullmakt) eftersom de problem som de skulle lösa inte existerar (s. 204).

4. Slutord

Joel Samuelsson har skrivit en liten, naggande god, bok i fullmaktslära. Man behöver inte hålla med om allt för att ändå känna att fullmakt är något intressant. Med hjälp av analys av de centrala begreppen rättshandling och viljeförklaring och av en bokstavstolkande läsning av motiven till avtalslagen,⁵¹ där han tar fasta på motivuttalandet att fullmakten utgör en till tredje man från huvudmannen riktad viljeförklaring, argumenterar han för att de nya fullmaktskonstruktionerna kombinationsfullmakt, toleransfullmakt och tillitsfullmakt inte utgör något annat än vad som redan finns i den gamla, etablerade läran om fullmakt i avtalslagen. Enligt Samuelsson är det nu läge att bunta ihop och slå ihjäl dessa fullmaktskonstruktioner. Det är läsarens ensak att känna sig övertygad – eller inte övertygad – om det riktiga i detta. Det handlar inte om sant eller falskt, om rätt eller fel utan om att nå fram till en övertygelse, ett *credo*: ”Jag tror att ...”.

Huruvida man, liksom HD, ser tillitsfullmakten som något nytt, som inte bygger på huvudmannens viljeförklaring, eller hellre ser tillitsfullmakten som Samuelsson gör, dvs. som en rättshandling utgående från huvudmannen som uttryck för huvudmannens vilja, måste man själv avgöra utifrån hur övertygad man blir av argumentationen för den ena eller den andra ”synen”. Efter att ha läst boken förstår man att vi har åtminstone två på argument grundade alternativ att se på fullmaktsinstitutet, där det ena säger att en fullmakt är en rättshandling som bygger på huvudmannens viljeförklaring riktad till tredje man och det andra säger att en fullmakt också kan komma till stånd genom tredje mans (och mellanmannens) befogade tillit och att denna tillit bygger på något annat än på en av huvudmannen på olika sätt kommunicerad viljeförklaring.

Joel Samuelsson visar att beläsenhet, filosofi och rättshistoriska kunskaper har stor betydelse för hur vi når övertygelse i det rättsvetenskapliga samtal som vi bör föra kontinuerligt. Boken öppnar upp för den stora frågan om hur man som juridisk forskare, lärare, praktiker eller domare ser på rätten. Synen på rätten påverkar hur vi beskriver den och tillämpar den. Förståelsen av ”verkligheten” som vi lever i spelar självklart också en roll för hur man ser på rätten. Kanske är vi i Sverige, genom Samuelssons med fleras hjälp – enligt vad Mossberg spanat in (se vid not 23 och 24) eller Lindholm m.fl. aviserar (se vid not 26) – nu på väg mot att den mera system- och begreppsriktade synen vinner terräng

⁵¹ Förslag 1914 till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (SOU 1915:1).

i rättsvetenskapen och rättstillämpningen? Är flera av oss lika trötta på ”den skandinaviska realismen” som Joel Samuelsson är?⁵² Vart är rättsvetenskapen ”egentligen” på väg? Låt oss hålla i gång det rättsvetenskapliga samtalet om detta! (Denna recension är ett försök att bidra till det samtalet.)

Samuelsson har, såvitt jag kunnat finna, varit sin syn trogen genom hela sin vetenskapliga bana. Nu har han skrivit en viktig bok om fullmaktslära, en bok som är stimulerande att läsa och som inte bara kräver av läsaren att ta ställning till vad fullmakt är. Den väcker, som sagt, också stora frågor om hur vi som är juridiskt verksamma ser på rätten och dess källor, hur vi tolkar och beskriver dess innehåll (hit hör också frågan om hur vi formulerar våra övertygelser i form av olika *läror* i det som vi kallar läroböcker) och hur vi hanterar rättsfrågor i praktiken. Allt detta hänger ihop och har betydelse för hur vi som jurister i olika roller medverkar till att upprätthålla och stärka rättssamhället.

En sak är dock säker: Joel Samuelssons bok i fullmaktslära har inte gjort det lättare för oss som är lärare att klargöra för de blivande juristerna vad en fullmakt *egentligen* är.

Boel Flodgren

⁵² Redan i sin avhandling från år 2008 sade han ju: ”Jag väljer ... genomgående att markera avstånd – snarare än närhet – till ’den skandinaviska realismen’ och därmed också till Uppsala-skolan”, se not 10.